

PAPP KLÁRA

THÖKÖLY IMRE POLITIKAI PÁLYÁJA ÉS FELKELÉSE

Erdély és a Magyar Királyság politikai lépései a 17. század második felében több szálon összekapcsolódtak.¹ Részint folytatása volt ez annak a folyamatnak, amely során a század első felében mind a Magyar Királyság rendisége megerősödött, s országos politikai szerepét a Habsburg udvarral megkötött megállapodásokban rögzítette (a bécsi béke és megújításai), mind az Erdélyi Fejedelemség aktivitása erősödött, amely a királyság rendjeivel való együttműködésre vezetett. A 17. század közepén egy ellentétes hatás eredményezte a két terület rendiségének közeledését. Amikor 1660-ban a fejedelemség elvesztette a legfontosabb végvárának tartott Váradot, nemcsak az erdélyiek félelme növekedett, hanem a felsőmagyarországi nemesség is veszélyeztetettnek érezte magát, s a terület megsegítéséről gondolkodott. A 17. század harmincas éveiben Erdélyből Felső-Magyarországra költözött Csáky István 1660. augusztus 5-én Rottal János grófnak küldött levelében kortársaihoz hasonlóan tragikus következményűnek tekintette az egyetlen komoly végvár elvesztését „... úgy eszik Erdély is a mi kegyelmes urunk, királyunk keresztény ligájától Várad elvesztésével, mintha törökké lennének a nyavajások.”² A kialakult veszélyes helyzetben Erdély politikusai őszintén hittek abban, hogy a Zrínyi Miklós által szorgalmazott törökellenes harcok, amelyekbe nemcsak a Habsburg udvar seregeit, hanem a birodalom protestáns rendjeit, sőt Franciaországot is sikerült bevonni, számukra kedvező eredménnyel zárulnak.

Ebben a hitükben azonban hamarosan csalatkozniuk kellett. Az 1664-ben, a szentgotthárdi győztes csata (1664. augusztus 1.) után megkötött vasvári béke (1664. augusztus 10.) traumaként érte a magyar nemességet. Általános vélemény volt, országszerte hangoztatott nézet, hogy a bécsi udvar a magyar rendiség nélkül, érdekei ellenére egyezett meg a törökkel. A bécsi udvar azonban nem akart a törökkel háborút, abba a magyar rendek katonai fellépése és az 1658. évi császárválasztáson tett törökellenes ígéretei vitték bele, az európai hatalmi térben elfoglalt helye

¹ A tanulmány az NKFI-K 120197 számú pályázatának támogatásával készült.

² DEÁK 1878: 21. Az öreg tárnokmester természetesen birtokait is féltette a török előrenyomulástól.

s érdekei viszont egyértelműen a gyors békekötésre ösztönözték.

Erdély jelentősen veszített a békével, hiszen a Habsburg fél nem tárgyalt Várad Erdélyhez kerüléséről, sőt újabb bihari területek jutottak török kézre (Székelyhíd várát le kellett rombolni stb.), viszont a török elhagyta a fejedelemség területét. Várad török kézre kerülése után a köorösszeg-adorjáni Csáky birtokok lakosai pl. erősen panaszkodtak: „a török insége és a magyar katonáknak s talpasoknak éjjeli-nappali nyomor-gatások miatt igen elszegényedtünk, hogy közülünk némelyeknek nem-hogy bora, vagy pénze, de naponként való kenyere is csak igen nehezen és szűkösen lehet, a sok háborús időkben templomaink is elpusztultan-nak,” mégis helyben maradtak, s tovább folytatták a termelést. Arról is maradtak fenn források, hogy 1669-ben csak a tőlük elvárt 500 cseber bor adásának könnyítését kérték, legalább 100 cseberrel.³ A bihari népes-ség más része, a török szerveződő váradi vilajetjéhez kapcsolt dél-bihari területről elmenekült, vagy északra Szabolcs, Szatmár megyébe települt át ideiglenesen, vagy biztonságosabb erdélyi területeket keresett, ezért találunk Biharból áttelepült egykori hajdúkat pl. Kolozsvár külváro-sában.⁴

A vasvári békét követően Erdélyben egy viszonylag hosszú, békés időszak következett. Apafi fejedelmet a török magyarországi politikája miatt elszenvedett személyes kudarcok (amelyek 1663-ban azért követ-keztek be, mert a török bábként akarta őt felhasználni a magyar rendek előtt, mint akinek Érsekújvár alatt le lehet tenni a hűségesküt), s még inkább az erdélyi tanácsadói kör szimpátiája a magyar rendi szervezke-déshez közelítette. A bécsi udvarral elégedetlen magyar rendek részéről egyértelmű volt a barátkozás oka: a fejedelmet akarták megnyerni közve-títőül a török felé, hogy az támogassa törekvéseiket a Habsburgok ellen. Bár Apafi eredménynek könyvelhette el a „két haza közötti barátság és békesség” kinyilvánítását, portai engedély hiányában sem ő, sem a feje-delmi tanács nem vállalhatott kockázatot. Emellett Apafit joggal nyugta-lanították azok a hírek is, amelyek a tragikusan elhunyt II. Rákóczi György fiának, I. Rákóczi Ferencnek erdélyi fejedelmi ambícióira vonat-koztak. Zrínyi Péter horvát bán tudvalevőleg a fejedelemség tényleges

³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) Csáky család levéltára P. 72. Fasc. 326. No. 6. – A könnyítés egyik indoka is az volt, hogy a templomot fel akarták építeni. Azt azonban leírták, hogy kevesebb a termés, s ezért a követelés tel-jesítéséhez a bor egy részét vásárolniuk kell (4-4 forint egy kis cseberért).

⁴ KISS 2004: 47–57.

megszerzésének ígéretével vonta be vejét (lányának, Zrínyi Ilonának férjét) a szervezkedésbe – akit ugyan fejedelemmé választottak, de a szultáni megerősítést és a hatalom megszerzését sohasem tudta elérni –, ami természetesen Apafi kiszorulását eredményezte a mozgalomból, s a további eseményekben magyarázza a fejedelem tudatos passzivitását.

A felkeléssel való leszámolás következményei hosszú időre megváltoztatták a bécsi udvar és a rendek viszonyát, de jelentősen hatottak Erdélyre is:

1681-ig az uralkodó nem hívott össze több országgyűlést, a Magyar Királyság rendisége meggyengült. 1673. febr. 27-től Johann Caspar Ampringen (a Német Lovagrend nagymestere) 3 német és 3 magyar tanácsos élén kormányzója lett a Magyar Királyságnak.

Az ellenreformáció erőszakos formája elérte a Magyar Királyság keleti felét is, amelyből hét vármegyét a nikolsburgi béke nyomán korábban (Bethlen Gábor fejedelemsége idején, majd a linzi béke értelmében) az Erdélyi Fejedelemséghez számítottak.

A bécsi katonai vezetés a végváriak jelentős részét (2/3 részüket) az ország észak-keleti részéből elbocsátotta. A rendi mozgalom bukása után a főleg nemesi bujdosók az újukra bocsátott végvári katonasággal együtt Erdélyben találtak menedéket.

1671 után Apafi komoly mérlegelés után fogadta be a Habsburg megtorlás elől menekülő bujdosókat és a végváriakat. A kurucok ugyanis érdekeltek voltak a Magyar Királyság elleni támadások kezdeményezésében, s a töröktől kapott biztatás hatására meg is tették azokat. Az Oszmán Birodalom természetesen tudomásul vette a bujdosók befogadását, s Erdélynek adott felhatalmazást, vagyis egyértelműen a fejedelem alá rendeltnek ismerte el a két katonaelemet. A kurucok támogatásában rejlő fő veszély a Habsburg udvar támadásának lehetősége volt. Erdélynek viszont II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata után alig maradt hadserege, sőt azt éppen a befogadott katonáskodó réteggel kívánta némileg pótolni.

Apafi fejedelem a bujdosókat 1676-ban a kővári nagyúr, Teleki Mihály erdélyi kancellár fennhatósága alá rendelte. Bár a támadások a kezdeti években nem arattak katonai sikereket, Teleki mégis jól kihasználta a kurucok létét saját politikai karrierjének támogatására, de a kuruc mozgalom, s ezzel együtt Erdély nemzetközi elismerésére is. 1677-ben Thököly egyik Debrecenből keltezett levelében is utalt a folyamatok összetettségére, amikor azt írta Telekinek: „Tudom mások is kegyelmedet informálják az dolgokrul, de bizony én tőlem in sua realitate és confiden-

ter informáltatik, megnyugtatóan elmémet ujobban is abban, a minthogy ki is telik kegyelmedtül, vigyáz az én kicsiny személyemre, becsületemre, előmenetelemre is, az minthogy bizony magának szolgál abba kegyelmed, ha én is dicsekedhetem kegyelmed speciális atyafiságával.”⁵

Az erdélyi kancellár a személyes kapcsolatokat kihasználva sikeresen tevékenykedett, hiszen kapcsolatot létesített a francia udvarral, s az 1677. május 27-i varsói szerződés alapján XIV. Lajos pénzügyi támogatását (100 ezer tallért) és a francia tisztek segítségét is megszerezte a felkelők számára.

Teleki diplomáciájának igazi nyertese azonban az 1678-ban a kurucok élére került 21 éves Thököly Imre lett, aki katonai sikerei birtokában nem csupán fokozatosan lazította, hanem el is szakította a kurucokat Erdélyhez fűző portai szálakat. 1680. január 8-án Hajdúszoboszlón választották a kurucok fővezérévé. „*Mi Istenért és Hazáért fegyverre kelt alulírott magyarok esküszünk az élő Istenre, [...] hogy nagyságos Teökölyi (sic!) Imre urat, vezérünket nem hagyjuk el, bármit határoz az Isten dicsőségét és a Haza szabadságát illető ügyekben, [...] akik pedig mostanig eltérő véleményen voltunk, ezután a tegnapi erős és feloldhatatlan egyezségünk szerint Ónagyságát, mint Fővezérünket ügyünk végső eldöntéséig hűségesen követjük.*”⁶

Thököly Imre (1657. szept. 25., Késmárk – 1705. szeptember 13., Izmit) felvidéki nagybirtokos családban született, apja késmárki Thököly István, anyja Gyulaffy Sámuel dobokai főispán és kővári főkapitány leánya, Mária. A család annak a Thököly Sebestyénnek a leszármazottja volt, aki alföldi polgárként a 16. század utolsó harmadában a marhakereskedésből szerzett vagyonából vásárolta birtokát és nemesi címét (1572). A késmárki és a savnyiki uradalmat Thököly Sebestyén szerezte meg a család számára. Az 1579-ben Rueber Jánostól zálogba vett késmárki vár és uradalom lett a család központja, innen származik előnevük is. A címerszerző Thököly bárói rangot is kapott, s egyértelmű támogatója lett Bocskai mozgalmanak. Az apa, késmárki Thököly István igen művelt, s a Wesselényi mozgalomban fontos szerepet játszó főúr volt, aki anyjától, Thurzó Katától örökölte a Thurzó örökség jelentős részét (Árva várát és uradalmát, a lietavai birtokot stb.). 1654-ben III. Ferdinándtól rangemelésben részesült, grófi címhez jutott, s 1652-ben kapta meg ural-

⁵ Thököly levele 1677. december 3-án. DEÁK 1882: 14–15.

⁶ GEÖNCZY 1981: 32–33.

codói adományként Késmárk várát és uradalmát, s lett Árva vármegye főispánja.⁷

A késmárki vár bejárati kapuja felett a kettős családi címerrel.⁸

Thököly István feleségének családja, a Gyulaffy család a 16. században szerezte meg Szilágycseh várát és uradalmát (63 falu), amit Gyulaffy Sámuel végrendeletében a feleségére, de valójában a lányára, Máriára hagyott, így lett ez a partiumi birtok az ifjú Thököly Imre erdélyi öröksége.⁹

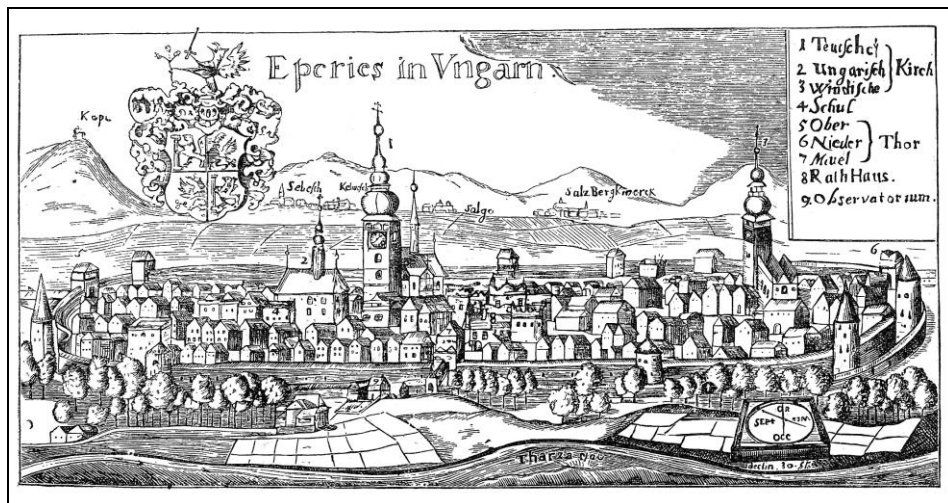
Thököly Istvánról köztudott, hogy azok közé az evangélikus nemesek közé tartozott, akik anyagi támogatást nyújtottak az eperjesi evangélikus kollégium létrejöttéhez, ő egy 600 holdas szőlőskert ajándékozta-

⁷ ANGYAL 1889 – online változat: <http://mek.oszk.hu/05600/05641/html/> (letöltés: 2017. november 20.)

⁸ Thököly István, Imre apja (1623–1670) jutott a késmárki uradalomhoz véglegesen, örökjogon – J. ÚJVÁRY 2010: 17. A várat Thököly István, Imre nagyapja építtette, azt a felirat szerint 1628-ban fejezték be. A várkastély bejárati kapuja fölött Thurzó Katalin és Thököly István címerei láthatóak.

⁹ PETRI 1904 – online változat: <http://mek.niif.hu/04700/04750/html/145.html> (letöltés: 2017. november 21.)

sával segítette a kollégium megalakulását. Az ifjú Thököly Imre feltehetően ezért töltött két évet komoly tanulással az eperjesi kollégiumban (1668–1670), ám 13 évesen – a felkelés leverésekor Árva várában – nemcsak édesapját, hanem magyarországi birtokait is elvesztette, így a fejedelemségben – ahová apja sikeresen kimenekítette, s ahol családjának jelentős birtokai voltak – a maga erejével kellett tekintélyt és hatalmat szereznie.

Eperjes szabad királyi város látképe – a 4. számmal jelzett az evangélikus kollégium

Thököly Imre anyját korán (1659) elveszítette, de a Bethlen rokonság révén Apafi fejedelem formálisan már nyolcévesen Máramaros vármegye ispánjává nevezte ki (amelynek adminisztrátora Teleki Mihály lett), s Huszt várának élére helyezte (amelyet azonban 1671-ben Apafi elvett tőle), de az erdélyi bujdosásban előbb még tanulmányait kellett folytatnia a nagyenyedi kollégiumban.

Thököly 1665-től, nyolcéves korától küldött levelet Teleki Mihálynak, akit „kedves bátyámnak” szólított, oktatása magántanítók révén tehát már Eperjesre kerülését megelőzően elkezdődött. 1667-ben éppen Husztról fejezte ki bizalmát Teleki iránt, aki az ő kiskorúsága miatt betölti a főispáni tisztelet.¹⁰ Egy neki írott levélből tudjuk meg, hogy 1668. ja-

¹⁰ GERGELY 1914: 259., 262. – Deák Farkas a Teleki-nemzetség marosvásárhelyi levéltárában talált rá Teleki Mihály és Thököly Imre levelezésére, melynek egy részét később Gergely Sámuel közölte.

nuár 22-én kezdte meg eperjesi tanulmányait. 1671 márciusában Nagyenyedről is öt tudósította tanulmányairól, de még 1672 májusában is innen küldte leveleit. 1672 augusztusában azonban már – az 1671-ben szerzett – Hunyad megyei birtokai udvarbírájának intézkedéseiről tájékoztatott.¹¹ 1673-ban Naláczi udvarbírónak 1000 forintért „Vajdahunyad városának Várhegy nevű részét” is odaajándékozta.¹²

Azzal a döntéssel, hogy 1678-tól Thököly Imre kapott lehetőséget a Felvidék elleni harcok vezetésére nem csupán a vezetési módszerekben következett be változás, hanem a mozgalom egész irányultságában is: ő ugyanis a bujdosó nemesség helyett a végvári, képzett katonaságba helyezte bizalmát, s rájuk támaszkodva erősítette meg politikai hatalmát. Thököly mielőtt 1679-ben Teleki helyettesévé választották, évekig élt együtt katonáival, ismerte őket, s azok is megbíztak benne. A hadvezér és katonái között szoros kapcsolat alakult ki, s a kurucok komoly sikereket értek el. 1679-ben Szebenből Bethune márkihoz küldött levelében a kuruc mozgalom hagyományosan francia-barát vonalát erősítette meg, amit 1680-ban közeli kassai hívének, Fajgel Péternek Varsóba küldésével erősített meg.¹³

Thököly fokozatosan eltávolodott a kurucok hivatalos erdélyi vezetésétől, s már közvetlenül a törökkel keresett kapcsolatot. Ugyanakkor Sobieski János lengyel királyon keresztül a bécsi udvarral is tárgyalásokat folytatott. Az udvar katonailag biztonságban érezhette magát, hiszen 1679. febr. 5-én létrejött a XIV. Lajos, I. Lipót és a német birodalmi rendek békekötése: a nymwegeni béke. Ekkor még annak is fennállt a lehetősége, hogy Thököly és Eszterházy Pál elképzelései közelítenek egymáshoz. Koháry István, Fülel főkapitánya a következőképpen vélekedett a kuruc hadvezér álláspontjáról: „Gróf Thököly uram inkább böcsüli s nagyobbra is tartja ő Felsége kegyelmes grátiáját, mintsem az erdélyiek, vagyis a török hitegetését.”¹⁴

A katonai sikerek láttán Bécsben előbb fegyverszünetet kötöttek, s a kuruc seregek magyarországi téli szállására adtak lehetőséget, majd a

¹¹ GERGELY 1914: 263. (1668), 265. (1671), 275–276. (1672), 276. (1672). Vajdahunyad 1618-tól volt a Bethlen család birtoka, feltehetően ezen a jogon került Thökölyhez, ám 1685-ben Apafi elvette tőle.

¹² Naláczy (naláczvádi, báró) család iratai, 1553 – 1717, Feudális kori dokumentumok a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Agrártörténeti Iratok Gyűjteményében. TAKÁTS 2007: 125–150.

¹³ ZACHAR 2010: 118.

¹⁴ ZACHAR 2010: 120.

kurucok is meghívást nyertek a hosszú ideje szünetelő, ám 1681-ben ismét összehívott, soproni országgyűlésre. Az 1681. április 28. – december 30. között zajló Sopronban tartott országgyűlést nem kis mértékben a kuruc mozgalom sikerei hívták életre. A felkelők Szelepcsényi György esztergomi érsek, nádori helytartóhoz írott levelükkel fordultak a rendekhez, s az országgyűléstől a protestáns vallásszabadságot és más szabadságjogokat követeltek. Mivel azonban ott a vallásügy nem elvárásainak megfelelően szerepelt, nem vettek részt annak tanácskozásain.

A Pozsonyban tanácskozó rendek igyekeztek Thököly mozgalmát befogadni, de a kurucok éppen 1681. május 30-án kaptak az üzenetet a budai pasától, hogy a nagyvezír támogatja a mozgalmat.¹⁵ Az udvar pedig inkább akart kiegyezni a Királyi Magyarország rendiségével, mint tárgyalni, és engedményeket tenni egy sikereket arató, de a török támogatását élvező hadvezérnek. Az országgyűlés végül Esterházy Pált nádorrá választotta, s megyéknként 2–2 helyen lehetőséget adott a protestáns vallás gyakorlására is.

Thököly álláspontjának alakulására bizonyára nagy hatást gyakorolt a francia támogatás lehetősége is. A francia udvar azonban sem a magyar rendek érdekeinek egyeztetését (országgyűlési jelenlét), sem a felkelőknek a bécsi udvarral való megegyezését nem támogatta.¹⁶

1681-ben Thököly álláspontja a következő volt a mozgalom támogatásával kapcsolatban: „*Keresztény királyok alkalmatosságával vékonyan remélhetni szabadulásunkat! Ily módon egyedül a török fegyver viheti haza a bujdosókat győzelmesen.*” Ugyanakkor biztosította róla Esterházyt, hogy céljaik végső soron közösek, hiszen, amint írta: „*Én is hazámnak csendességét és boldogulását kívánó és abban fáradozó fia és tagja vagyok. Én is hazámnak tartom Magyarországot, és szívesen is kívánom a nyugodalmasabb életet.*”¹⁷

Thököly a török segítségével megvalósítható önálló hatalom létrehozása mellett döntött. 1682-ben hatalma növelését tette lehetővé házassága Zrínyi Ilonával (június 12.), amelyhez a bécsi udvar is hozzájár-

¹⁵ Közben Erdélyben a fejedelem is igyekezett utódlását biztosítani, ezért 1681 júniusában fiát megválasztatta Erdély fejedelmének. Az ifjabb Apafit azonban apja halála után (1690) a bécsi udvar nem akarta fejedelemmé tenni, Erdélyt Guberniumként kormányozta, a fiatalembert pedig néhány év múlva Bécsbe kísértette, a töröktől kapott ahdnamét át kellett adnia, maga pedig élete végéig tisztos fogságban a császárvárosban élte életét.

¹⁶ ZACHAR 2010: 121.

¹⁷ Idézi ZACHAR 2010

lását adta. Az Oszmán Birodalomnak küldött 40 ezer tallér lefizetése fejében erősítették meg önálló államát, amelyet sikeresen megszervezett, s ahol, mint Felső-Magyarország fejedelme, Körmöcbányán saját pénzt is veretett.

Thököly Imre és Zrínyi Ilona

IV. Mehmed oszmán szultán 1682. augusztus 10-én kelt ahd-náméja¹⁸ szerint: „*Késmárki Thököly Imre, kinek vége boldog legyen, követet küldött portánkhoz: felséges ajtóküszöbünknek, melyen a paradicsom lótuszvirága nő, szolgálatait felajánlotta és könyörgött nekünk, hogy őt évenkénti 40.000 piaszterért Magyarország urául ismerhessük, melynek lakosai azon éppen, mint Erdélyei, mindenha boldog szolgálók közé számíttatnak.*”

A Felső-Magyarországi Főkapitányság központját, Kassát, 1682. augusztus 14-én foglalta el, majd az ott székelő szepesi kamarát is fenntartásá alá rendelte. 1682 novemberében olyan fegyverszünetet kötött a bécsi udvarral, amely a Garamig terjedő területet adta át neki és híveinek.

Thököly Felső-Magyarországi Fejedelemsége (1682–1685) a kurucok győztes hadjáratai nyomán keletkezett területfoglalásokra épült, az

¹⁸ PEZENHOFFER 2002 – online változat: <http://mek.oszk.hu/04200/04245/pdf/05.pdf> (letöltve: 2017. november 20.)

Oszmán Birodalom támogatásával és elismerése mellett működött, a töröktől való függése miatt potenciális szövetségese volt az Erdélyi Fejedelemségnek – bár létrejöttében éppen az erdélyi hatalomtól való függetlenedés játszott meghatározó szerepet –, s katonai sikerei miatt még fennállott a Habsburg uralkodóval való tárgyalások lehetősége is.

Bizonyos, hogy Thököly híveinek elvárása és hatása tükröződik a töröktől kapott jogosítványokban, amelyek az 1682. évi ahdname pontjai szerint a következőket jelentették:

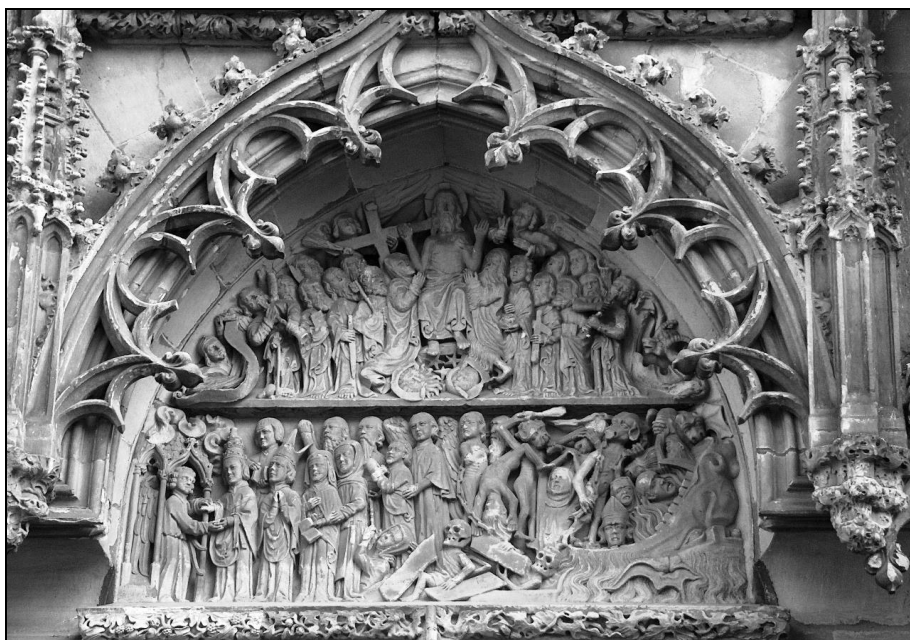
2. pont: „Thököly Imre halála után a magyar nép a Porta jóváhagyásával szabadon királyt választ, de az nem lehet katolikus. Ha katolikus pályázna a magyar királyi méltóságra, akkor azt a Magas Porta elveti és kiüzi.”

3. pont: „A jövőben nem engedik meg, hogy a reformátusok és evangélikusok szertartásait üldözzék.”

5. pont: „... minden erőd, város és városka, amelyet a némettől az oszmán, vagy az Orta Madzsar seregei felszabadítanak, az Orta Madzsar uralma és védelme alá kerül.”

7. pont: „...a Porta kötelezi magát, hogy a németekkel való szerződés megkötésekor szem előtt tartja Orta Madzsar népe érdekeit.”

14. pont: „...az évi 40 000 kara gurus adót a szultán utódai sem emelik fel.”¹⁹

A kassai Szent Erzsébet dóm kapuja – Thökölytől az evangélikusok kapták vissza

¹⁹ KOPČAN 1983: 125–126.

Szakály Ferenc nagy felelősséget tulajdonított Thököly mozgalmanak a szultán „beugratásában”, a Habsburgok elleni hadjáratra buzdításában. Ugyanakkor azt állította, hogy Thökölynek „oroszlánrésze volt a török gyengeségének lelepleződésében, a Habsburgok aktivizálódásában.” Az 1682. augusztus 14-i ahdname magában rejti Thököly államának kiterjesztését, ami 1683 folyamán meg is valósult. A dunántúli nagybirtokosok ugyanis inkább álltak át hozzá, mint a törökhöz, ám 1683 őszén, a törökellenes tábor győzelmekor gyorsan vissza is tértek a Habsburg oldalra.

Az Oszmán Birodalom Kara Musztafa nagyvezír (1676–1683) idején, az 1670-es években az Erdélyi Fejedelemségben menedéket talált bujdosóknak csak Erdélyen keresztül adott lehetőséget Habsburg-ellenes hadjárataik elindítására. A Porta magatartását meghatározta, hogy katonai erőit az Oroszország elleni háború kötötte le, amely hatalom igényt tartott a nyugat-ukrán területekre is.

Kara Musztafa legfontosabb katonai lépése a Bécs elleni hadjárat volt. A hadjárat azonban 1683-ban sikertelennek bizonyult, s ezért a következő években alapvetően megváltoztak a térség katonai-politikai lehetőségei.

1684. március–április folyamán XI. Ince pápa kezdeményezésére és jelentős anyagi támogatásával a Habsburgok, a pápai állam, Lengyelország, Velence, majd később Oroszország részvételével létrejött Szent Liga. A török hatalom visszaszorítására szerveződött szövetséget hallgatólagosan támogatta Apafi Mihály erdélyi fejedelem is. A szövetség sikerének esélyét növelte a Franciaországgal húsz évre megkötött fegyverszünet (regensburgi szerződés: 1684. aug. 15.). A Szent Liga első komoly próbatétele Buda 1684. évi ostroma volt. A Lotharingiai Károly irányította ostrom sikertelennek bizonyult, mivel nem tudták megakadályozni a török felmentő sereg megérkezését.

Thököly harcai és fejedelemségének szerepe az Oszmán Birodalom és a Szent Liga küzdelmeinek voltak részei. 1683-ig, a Bécs elleni sikertelen ostromig a Thököly vezette kuruc mozgalom egyértelmű sikereket ért el, területi gyarapodást jelentett, tárgyalási lehetőséget alapozott meg a bécsi udvarral és folyamatos támogatást kapott a töröktől is. Varga J. János „Válaszúton” című munkájában egyértelműen úgy értékelt, hogy Thököly fejedelemsége annak a koncepciónak a megvalósítása, amelyet a török a 17. század első harmadától kezdve szeretett volna megvalósítani. Az elképzelés olyan közép Magyarországot (Orta Madszar) kívánt megszervezni és működtetni, ahová vezetőnek a török ültet

egy vele vazallusi viszonyba kerülő magyar főurat. 1663-ban Wesselényiéknek is hasonló ajánlattal élt a szultán, Varga J. János pedig Thököly fejedelemségében a fenti koncepció realizálását látta.²⁰ Papp Sándor, Kalmár János és jelen tanulmány szerzője is úgy véli, van jelentősége annak, hogy a kuruc vezér a területet katonai sikerei nyomán elfoglalta, a bécsi udvartól arra a területre téli szállásra kapott lehetőséget, majd a fejedelemség területének elismerése is megtörtént.²¹

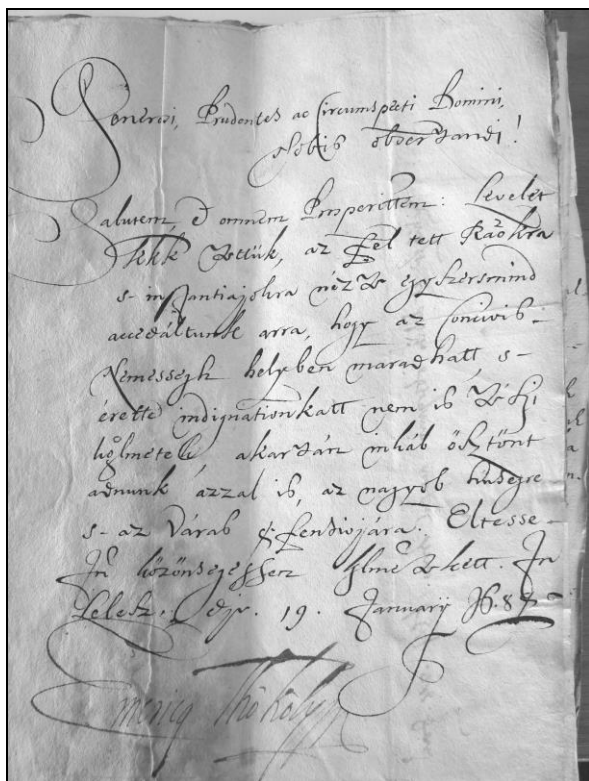
A Bécszet felmentő seregek párkányi győzelme, a nemzetközi összefogás megszervezése a török ellen azonban megváltoztatta a katonai és diplomáciai környezetet. 1684-ben még Lotharingiai Károly kezdeményezésére mutatkozott némi esély az udvarral való megegyezésre, ez azonban sikertelen maradt.²² Thököly igyekezett a fejedelemsége területét megőrizni, a rendiséget maga mellett tartani, azonban ez a törekvése egyértelműen a török hatalom oldalára szorította. Az Oszmán Birodalom azonban az évről évre folyamatosan ismétlődő támadások hatására, amelyek hozzájárultak a végvárrendszer jelentős várainak a Szent Liga kezére kerüléséhez, hosszú távon nem volt képes sem a fejedelemség területét, sem a magyarországi török hódoltságot megőrizni.

A felső-magyarországi nemesség különösen nehéz helyzetben volt. 1682 után némi könnyebbség következett: újranyitotta kapuit az eperjesi és a sárospataki kollégium, bizonyos birtokok is gazdát cseréltek. 1683 januárjában Thököly országgyűlést hívott össze Kassára, amelyre jelentős számú követ érkezett, s amelynek célja a további küzdelem irányának eldöntése volt. Az országgyűlésen megjelent Ibrahim budai pasa követe is, a nemesség pedig éppen ezért követelte a töröktől kapott szerződéslelél nyilvánosságra hozatalát, amit Thököly – feltehetően éppen a rendelkezésére álló terület bővítésének lehetősége és az egyértelmű török elkötelezettség miatt – nem tett meg. A bécsi kudarc után Thököly keményebben bánt a fejedelemség nemességével, az ellene szegülők birtokait pl. elkobozta. 1685-ben azonban már hiába hívta hadba a nemességet, azok hívására rendszeresen nem jelentek meg, igyekeztek kivárni. Területét fokozatosan kényszerült feladni: 1684-ben Bártfa, Makovica adta meg magát a császáriaknak, 1685-ben Eperjest foglalták el Schulz generális csapatai, s elveszett Tokaj, Kálló, Kisvárda, Szerencs is. Eperjes elfoglalását a bécsi udvar olyan jelentősnek ítélte, hogy a bécsi egyetemi

²⁰ VARGA J. 2007: 177–178.

²¹ PAPP 2003: 662–664., valamint KALMÁR 2010: 65–66.

²² G. ETÉNYI 2005: 215.

Thököly Imre levele Kassa városához (1684) és Kassa város címere

kiadónál egy harminc oldalas „hadinaplót” tettek közzé. A terjedelmes jelentés a kéthavi ostrom leírásával egyúttal jelzi, hogy komoly erőket kellett a „rebellió műhelyének” elfoglalására fordítani. Ekkor küldte a fejedelem Bécsbe Szirmay Istvánt, hogy tárgyaljon a töröktől való átál-lásról, de a jelentésben csak arról olvashatunk, hogy Szirmay „Kassán át Bécsbe érkezett, ahol letartóztatták.”²³ Ezt a kudarc-sorozatot tetőzte be Thököly 1685. évi elfogatása Ahmed váradi pasa által, aki ezt követően a fejedelmet Jenő, majd Belgrád várába vitette.

Thököly megítélésénél ma egyértelmű vélemény, hogy sikerei befolyásolták a török döntését, ígéretei pedig egyértelműen elkötelezték őt és híveit a török mellett. Ez vezetett fejedelemségének felszámolásá-hoz.

Kevésbé veti fel a történetírás a Habsburg udvar felelősségét: akik jól tudták, hogy a sikereket a török felhasználja saját céljai érdekében, de nem akartak/vagy nem tudtak Thökölyvel kompromisszumot kötni, vagy neki komolyabb ígéretet tenni. Így viszont 1683 után is fennmaradt szá-mukra a Thököly fejedelemség elleni küzdelem, mint feladat, s nem tud-tak minden erőt a török ellen fordítani. Thököly és hívei meggyőzésére, átcsábítására nem gondoltak, hanem inkább ellenségnek tekintették őket.

1685 után sokan átálltak a hadakozó kurucok közül (ezt mutatja a Buda 1686. évi ostromában részt vállalók összetétele is), ennek ellenére 1687-ben elindult a felkelőkkel szimpatizálók megbüntetése. Az erdélyi-ek Thököly birtokait már az 1685. évi februári fogarasi országgyűlésen elkobozták, hűtlenségi pert indítva ellene.²⁴

A török belátva a Thököly elfogatása miatt keletkezett átállásokat (s többek között Kassa elvesztését), igyekezett számára elégtételt adni. A Váradra ünnepélyesen visszatérő Thököly Munkácson maradt híveit és rokonait akarta megsegíteni akkor, amikor a fejedelem vörös zászlóját kitűző, hatalmát még jelképező vár számára katonai támogatást kért a töröktől. Tudunk róla, hogy Zrínyi Ilonával folyamatos levelezésben (időnként titkos írással) állottak, több küldöncön keresztül tájékoztatták egymást a hadi eseményekről és a családi hírekről. Thököly 1686 január-jában már visszakapta a zászlóbontás lehetőségét, s a törökök keleti, a méltóságába visszahelyezett fejedelem által vezetett támadó serege Nán-dorfehérvárról Temesváron át vonult Váradra, hogy Munkács felmenté-sére is bevethető legyen. A Zrínyi Ilona megsegítésére és a vár felmenté-

²³ G. ETÉNYI 2005: 215.

²⁴ Thököly nota-peréről SZABÓ 1869: 209.

sére vonatkozó tervek azonban, bár tízezer fős sereget bocsátottak rendelkezésére – Caraffa megjelenése miatt Debrecen környékén és a Tiszántúlon – mind kudarcba fulladtak. A fejedelemhez eljutó hírek egyértelműen az ő hadainak elszigetelésére utaltak: „Ugy látom, naponként jönnek által az Tiszán, ezek penig mind Kállóban szállottak szekeres-tül... hová szándékoznak, Várad-é, vagy Sz. Jób alá, bizonyosan nem tudom, de Váradot emlegetik.”²⁵ Valamivel később azonban már egyértelművé vált, hogy a támadásoknak maga Thököly és Várad a célpontja „Az német hadak Karafával ő nagyságával mind vissza szállottak Debreczenben, tegnap értek bé. Caprarát ő nagyságát várnák magokhoz, mind az Szolnoknál lévő hadakert elküldöttek, megegyezvén úgy mennek Várad alá. Tökölyi ő nagysága még Váradon van.”²⁶

Zrínyi Ilona és fia (szobor a munkácsi várban)

Hadai élelmzésését a váradi pasa hódoltató levelein keresztül Erdélyből kísérelte meg megoldani, az erdélyiek legalábbis arról írtak „Tö-

²⁵ Szilády Áron – Szilágyi Sándor (szerk.): Török-magyarkori államokmánytár. Pest, 1872 (a továbbiakban TMÁO) 7. kötet, 124.

²⁶ TMÁO 7. kötet, 147.

kölyi uram dolgai felől, az este is minémű hódoltató levelek érkeztek... még kegyelmed olyan levelet nem látott, melyben bort, szalonnát kéretett...”²⁷

Thököly az Apafi fejedelemhez küldött üzenetében Munkács felmentésére egy Erdélyen keresztül megvalósítható támadás ötletével is előállott, ez a kezdeményezés azonban a fejedelem merev ellenállása miatt nem valósulhatott meg. Caraffa hadmozdulatai, az eperjesiek elleni törvénytelen fellépés mind egy irányba mutattak: csökkent a kihasználható lehetőségek köre a pozíciók megőrzésére, visszaszerzésére. Az 1687. évi pozsonyi országgyűlés eltörölte az aranybulla ellenállási záradékát, a Habsburg-ellenes felkelések alapját. Munkács 1688. január 15-i kapitulációja az utolsó lehetőség feladása volt, ami után a fejedelemség visszaszerzésének már semmi esélye nem maradt.

Thököly váradi elfogatását követően egyértelműen török katonai vezető lett, bár Munkács kapitulációjáig még volt némi lehetősége, hogy tegyen egy próbát korábbi pozíciója visszaszerzésére. Ezt követően azonban már egyedül töröknek alárendelt katonai vezetőként tevékenykedett, amely feladata során azonban tekintélye, korábban kiépített kapcsolatai megmaradtak.

Munkács – a külső vár

²⁷ TMÁO 7. kötet, 143.

1689. július 29-én írt naplófeljegyzésében maga is úgy látta, hogy a szultán teljesen megbízik benne, hiszen tapasztalja: „az császárnak mindenekben az én információmra való várását, úgy hogy ha azt írnám, hogy Hersovához jöjjön, vagy mely felé menjen, oda menne, – annyira megnyugodtak bennem.”²⁸ Személyesen találkozott pl. a havasalföldi vajdával, akivel a Duna melletti táborban „egy deákul tudó szolgájának tolmácsolásával” baráti beszélgetést folytatott, amelynek során „mind portai, erdélyi, lengyelországi, bécsi dolgokban információt adván”, meggyeztek „kiben és mit írjon ő, s mint írjak én az portán levő kaptiháinknak, ... az correspondentia közöttünk micsoda modalitással observáltassék...”²⁹ Ugyanebből a levélből tudhatjuk meg, hogy a tatár kán is megosztotta vele „Lengyelország, Mosqua felől interveniált új híreit”, akit ő is több törökül íratott levélben tudósított a hadi változásokról.³⁰ A török katonai vezetőkön kívül korábbi, távolabbi kapcsolatait is fenn kívánta tartani, „a francia király fő-ministerének, Crosinak” is küldött levelet egy Izsák nevű postájával, de járt nála a török Bécsből érkező követe is, akin keresztül „értelmes, főrenden lévő embere” expedicióját kérték tőle a francia király és a porta közötti comissióban való szerepvállalásra.³¹ Thököly élő kapcsolatokat tartott erdélyi híveivel is, s arra kell gondolnunk, hogy már ekkor kapott ígéretet a töröktől a fejedelemség elleni esetleges fellépésre, mivel a levelezés megszervezésének, az informálódásnak a fontosságát a „ha Isten Erdélyben beviszen” félmondatba rejtett lehetőséggel erősítette.³²

Az erdélyi hatalmi helyzet alakulása váratlan lehetőséget kínált, amely a törököt még egy katonai és politikai esélyt kihasználására vezette: felhatalmazást adott Thököly számára az erdélyi fejedelmi cím megszerzésére. 1690. április 15-én ugyanis meghalt I. Apafi Mihály, s mivel megválasztott utóda (II. Apafi Mihály) még kiskorú volt, a Porta lehetőséget látott a beavatkozásra. Az 1685-ben elfogott Thököly Imre hadvezéri képességei alapján alkalmas volt a feladat végrehajtására, ezért a török neki adott ahdmamét. Thököly a déli hágókon keresztül, nem várt utakon vezette katonáit Erdélybe, s augusztus 21-én, a zernyesti csatában

²⁸ Késmárki Tököly Imre és némely főbb híveinek naplói és emlékezetes írásai 1686–1705. THALY 1868: 23.

²⁹ 1689. augusztus 4-én – THALY 1868: 27–28.

³⁰ 1689. szeptember 17-én, szombaton is – THALY 1868: 56.

³¹ 1689. szeptember 21., szerda – THALY 1868: 57–58.; szeptember 25., vasárnap – THALY 1868: 59.

³² 1689. augusztus 7-én, vasárnap írott naplórészlet – THALY 1868: 30.

megverte Teleki Mihály seregeit. Maga Teleki is életét vesztette, Heisler császári generális fogságba esett.

A keresztényszigeti szász erődtemplom

1690. szeptember 29-én a Szebenhez közeli Keresztényszigeten sor került a tábori országgyűlésre, ahol az erdélyi rendek Thököly Imrét fejedelemmé választották. Az országgyűlés „az országnak jóvallása, akaratja s híre nélkül” béhozottnak nevezte az „ausztriai ház armadáját”, aminek megjelenése után az ígéretek ellenére nem könnyebbséget, hanem adóik súlyosbodását tapasztalták. Apafi halála után fejedelmet nem választhattak, sőt annak veszélyét érzik, hogy német gubernátort ültethetnek a fejük fölé. Mivel „minden nyomorúságunkból való felszabadíttatásunkra, Isten kegyelméből Nagyságod édes hazájában s hazánkban beérkezék, és hogy azon hatalmas török nemzetnek szívét Nagyságod méltóságos személlýében hozzánk annyira megengesztelte, hogy *boldog emlékezetű Bethlen Gábor erdélyi kegyelmes fejedelem idejebeli szabadságunkat megadta, adónkat is leszállítván...* életünk fogytaig való alázatos hűséggel” szolgálnak majd neki, mint fejedelmüknek.³³ A rendek kérésének megfelelően a négy bevett vallás szabad gyakorlatát, a különféle (székely, szász, nemesi, városi) privilégiumoknak, az ország törvényei-

³³ „Tököly Imre keresztényszigeti articulusai.” THALY 1868: 64–65.

nek megtartását, a fejedelmi tanács tagjainak „libera voxát”, a libera electio jogának megőrzését meg kellett ígérnie. Ugyancsak kötelezettséget vállalt az ország határainak, végházainak, valamint a törvényes rendnek a megvédésére, amely kötelezettségekre a fejedelemnek, a fejedelmi tanács tagjainak és a rendeknek is külön esküt kellett tenniük. Több pontban foglalkoztak Thököly személyes sérelmeivel. A hatodik articulusban az elvett birtokok teljes körű visszaadását és a visszafoglalás lehetőségét rögzítették, a 8. articulusban Görgény és Déva várait adták – 60–60 ezer forint zálogösszegért – neki használatra, s természetesen beleegyeztek abba, hogy az általa visszaszerzett területeken lévő birtokait visszakaphassa. Külön pontban (7. articulus) incorporálták a fejedelem 21 hívét a rendek közé, köztük Petróczy Istvánt, Sándor Gáspárt, Okolicsáni Andrást stb. és adtak felhatalmazást a külső kapcsolatok fenntartására a törökkel és más hatalmakkal.

A „német nemzet” hatalmát, mivel titkos deputációkon nyugodott, s csak „mostan, Nagyságod hazánkban való bójövetele által, Isten kegyelméből törött annyira le a szarvok, hogy pihenést vehettünk magunknak” ejurálják (14. articulus). A következő gyűlésre utalták a rendek Thököly seregeinek elhelyezését, amire javaslatot a fejedelemtől magától vártak. Három külön pontot alkottak a székelyekről, akik számára a közmunkát (gratuitus labor) eltörölték, az adót pedig – éppen a fejedelem sikereként számon tartott adóleszállítás miatt, a Bethlen Gábor korabeli szintre akarták csökkenteni „minthogy az akkori időben az adózással nem terhelhettek...”³⁴

A keresztényszigeti országgyűlés egyik legfontosabb döntése (22. articulus) a hadak ellátására megajánlott természetbeniek kivetése volt. A végzés szövege szerint egy százezer fős sereg negyven napig tartó élelmezését fedezte volna a 32 210 köböl búza, a 100 588 köböl zab, a 4140 marha és 55 hordó bor, valamint a 994 icce vaj beszolgáltatása. Sajátos, hogy hasonlóan a Rákóczi szabadságharchoz, nem adót vetett ki, hanem a természetbeniek beszolgáltatását várta el igen széles körben, hiszen búzából pl. a magyar vármegyékben a nemességtől is, valamint a szász és oláh papoktól, sőt a fiscális birtokok udvarbíróitól is elvárta annak beadását.³⁵

³⁴ THALY 1868: 16., 17., 18. articulusok 76–77.

³⁵ THALY 1868: 77–83. Fejér, Küküllő, Torda, Hunyad, Doboka Belső-Szolnok vármegyékben.

A nagy ívű terveknek azonban nagyon hamar vége szakadt, Thökölynek már nem volt érkezése újabb országgyűlést tartani, ugyanis a Szent Liga hadvezére, Badeni Lajos Belgrád alól (amelyet ezért a nagyvezírnek sikerült elfoglalnia) seregeket vitt be ellene és októberre kiűzte őt Erdélyből.

Thököly fejedelemsége azonban közvetett módon hozzájárult az udvar és Erdély viszonyának rendezéséhez. Az erdélyiek ugyanis még augusztus végén Bécsbe küldték Bethlen Miklóst, aki az Erdéllyel foglalkozó konferencia elé tárta a rendek kérését. Azzal érvelt, ha a török privilégiumot kínált a fejedelemségnek, a bécsi udvar hasonlóan csak az erdélyieknek adott jogok révén erősítheti meg hatalmát a területen. Ha fontos a Habsburgoknak, hogy Erdély ne legyen hatalmuk gyenge láncszeme, adjon Lipót diplomát Erdélynek. Az udvar részint nem mondott le a fejedelemség területén jelentős létszámú katonaság állomásoztatásáról, másrészt valóban kiadta a rendek és a bécsi udvar viszonyát rendező diplomát, amit 1691-ben díszes formában is megerősített.

Az Erdélyből kiszorult Thököly „1691-ben a császáriak által megnyert szalánkeméni csatában a török lovasságot vezette, 1697-ben pedig részt vett a török vereséget hozó zentai csatában is. Az 1699-es karlócai béke kimondta száműzését, s miután a következő évben még egy sikertelen kísérletet tett fejedelemségének visszaszerzésére, a Porta 1701-ben híveivel a kisázsiai parton, Nikomédiában telepítette le. A szultántól tekintélyes kegydíjat húzott, birtokot és viddini gróf címet is kapott.”³⁶ A török földön is működött környezetében egy fejedelmi udvar, amelyről a Thököly naplójában tett bejegyzésekből értesülhetünk, ahol az udvari papok tevékenységét, esküvők és temetési szertartások leírását megtaláljuk. De Seres István kutatásai alapján olvashatunk arról a 23 nemesről és 90 kísérőről, akiknek felsorolása 1696-ból maradt ránk, „az elmúlt évben Havasalföldre költöztetett magyarországi és erdélyi nemesek kimutatásában”.³⁷

1692-ben feleségét, a Bécsben tisztos fogságban élő Zrínyi Ilonát cseréltette ki az elfogott Heisler generálisra, de a továbbiakban már nem tudott tevételesen beleszólni a politikába. Mostohafiának, II. Rákóczi Ferencnek hatalomra kerülésekor még megfogalmazta igényét az Erdélyi Fejedelemség elfoglalására, de ennek már nem maradt esélye. Élete utolsó leveleit 1705 augusztusának második felében azokhoz írta, akikkel

³⁶ <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=10512> letöltés: 2005. szeptember 3.

³⁷ SERES 2005: 231.

hosszú ideig tartotta a kapcsolatot, akikkel összekötötték a célkitűzései, és akiktől támogatást várt az előttük álló, s Rákóczi által összehívott országgyűlésen. Huszonhárom hívéhez írt személyre szóló levelet, ezen kívül külön Bercsényinek és Rákóczinak, valamint egy közös üzenetet küldött Bay Mihály követén keresztül a rendekhez is. A személyesen megszólítottak közül többen II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelem közvetlen munkatársai voltak.³⁸ A rendekhez küldött üzenete nemcsak kérés, hanem egy elképzeléseihez hű politikus vallomása is: „... vegyék tekintetbe az én igaz hazafiúságomat, édes magyar nemzetem igaz igyéért erre a sokféle senyvedésekkel teljes, hosszas bujdosásra és boldogtalanságra való jutásomat, minden jószágimtul, javaimtul, édes földimtul való megválásomat és az sokképpen való mortificálás, búsulás, szomorúság miatt való elnyomorodásomat, s szintén fogyásomat...”³⁹

Az 1705. évi szécsényi országgyűlésen Rákóczi kimondatta, hogy Thököly birtokait vissza kell adni, s őt magát a bécsi udvarral megkötött békességbe bele kell foglalni. (8. tc.): „Az Méltóságos Thököly Imre Fejedeleme az Magyar Haza Szabadságának helyreállításáért fegyvert fogván és azon Ügynek minden jobb utakon és módokon való folytatására életét, jószágát feláldozván [...] méltónak ítéltetett, hogy minden jószágiban visszahelyeztessék, maga pedig Személye szerint több bujdosó Magyarokkal az leendő Békességnek Tractájában includáltassék.”⁴⁰

Thököly Imre azonban már nem tudott élni a döntés kínálta előnyökkel, 1705. szeptember 13-án Izmitben elhunyt. Politikai öröksége II. Rákóczi Ferencre szállt, aki mostohaapja politikai hagyatékát saját elképzelései szerint értelmezte, s megszervezett államában, a rendek konföderációjában vezérlő fejedelemként gyakorolta azt. A Rákóczi szabadságharcnak egyértelmű érdeme – s e törekvésekben folytonosság van –, hogy a bécsi udvart éppen Rákóczi államának törekvései, azok hatásai készítették az 1680-as, 1690-es években folytatott magyarországi politikájának érdemi felülvizsgálatára.

³⁸ Levelet írt Forgách Simonhoz, Pekry Lőrinchez, Pekry Lőrincné asszonyhoz, Esterházy Antalhoz, Ottlik Györgyhöz, Jánoky Zsigmondhoz, Szirmay Istvánhoz, Vay Ádámhoz, Várnay Györgyhöz, Sréter Jánoshoz, Izdenczy Mártonhoz, Petenda Györgyhöz, Petrőczy Istvánhoz, Mónay Pálhoz, Bessenyei Zsigmondhoz, Kende Klárához, Pintér Mártonhoz, Cserniczky Sándorhoz, Bohus Andrásához, Bogády Ádámhoz, Géczy Zsigmondhoz, Potturnyay Ferenchez. THALY 1868: 365–387.

³⁹ THALY 1868: 388.

⁴⁰ THALY 1868: 389.

Irodalom

ANGYAL Dávid

- 1889 *Késmárki Thököly Imre 1657–1705*. Budapest – online változat: <http://mek.oszk.hu/05600/05641/html/> (letöltés: 2017. november 20.)

DEÁK Farkas

- 1878 *Nagyvárad elvesztése 1660-ban*. Budapest
1882 *Gróf Tököly Imre levelei a gróf Teleki család marosvásárhelyi levéltárából*. Budapest: MT Akadémia Könyvkiadó Hivatala

G. ETÉNYI Nóra

- 2005 Thököly Imre nemzetközi híre. *Credo* 2005/11. 3–4. szám. 211–227.

GEÖNCZY József, Dr.

- 1981 Thököly kurucainak hűségesküje. *Honismeret* 1981/5. 32–33.

GERGELY Sámuel

- 1914 Gróf Thököly Imre gyermek- és ifjúkori levelei Teleki Mihályhoz. *Erdélyi Múzeum – Új folyam* 9. (31.) 5. sz. 259–278.

KALMÁR János

- 2010 A Thököly-kép napjaink történetírásában. A „törökösség” kérdése. In Gebei Sándor (szerk.): *Az „üstökös kegyeltje”*. *Késmárki Thököly Imre (1657-1705)*. Hajdúszoboszló. 59-70.

KISS András

- 2004 Bocskai és a hóstátiak. Legenda vagy történelmi tény? In ifj. Barta János – Papp Klára (szerk.): *„Nincsen nekünk több hazánk ennél...” Tanulmányok a Bocskai-felkelés történetéhez*. Budapest. 47–57.

KOPČAN, Vojtech

- 1983 A török Porta Thököly politikája. In Benczédi László (szerk.): *A Thököly-felkelés és kora*. Budapest. 119–129.

PAPP Sándor

- 2003 „Szabadság vagy járom?” A török segítség kérdése a XVII. századi rendi mozgalmak idején. *Hadtörténelmi Közlemények* 2–4. szám. 662–664.

PETRI Mór

- 1904 *Szilágy vármegye monographiája I–VI.* – online változat: <http://mek.niif.hu/04700/04750/html/145.html> (letöltés: 2017. november 21.)

PEZENHOFFER Antal

- 2002 *A Magyar nemzet történelme. A mohácsi vésztől napjainkig.* V. kötet. Pilisszentlélek – online változat: <http://mek.oszk.hu/04200/04245/pdf/05.pdf> (letöltés: 2017. november 20.)

SERES István

- 2005 Protestáns prédikátorok és a Thököly emigráció. *Credo* 2005/11. 3–4. szám. 228–251.

SZABÓ Károly

- 1869 Thököly Imre hűtlenségi pere Erdélyben 1685-ben. *Századok* 2. sz. 209.

SZILÁDY Áron – SZILÁGYI Sándor (szerk.)

- 1872 *Török-magyarorkori államokmántár. 7. kötet.* Pest

TAKÁTS Rózsa

- 2007 *Az Agrártörténeti Iratok Gyűjteményének története. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 2005–2007.* Budapest. 125–150.

THALY Kálmán (közli)

- 1868 *Monumenta Hungariae Historica 2. Scriptorum 23.: Késmárki Thököly Imre és némely főbb hívének naplói és emlékezetes írásai, 1686–1705.* Pest

J. ÚJVÁRY Zsuzsanna

- 2010 A Thököly család. In Gebei Sándor (szerk.): *Az „üstökös kegyeltje.” Késmárki Thököly Imre.* Hajdúszoboszló. 13–24.

VARGA J. János

- 2007 *Válaszúton. Thököly Imre és Magyarország 1682–1684-ben.* Budapest: MTA Történettudományi Intézet

ZACHAR József

- 2010 Thököly Imre francia kapcsolatai. In Gebei Sándor (szerk.): *Az üstökös kegyeltje. Késmárki Thököly Imre (1657–1705).* Hajdúszoboszló. 103–132.

Források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) Csáky család levéltára P. 72. Fasc. 326. No. 6.